
„A szabadság volt a téma, ami kiváltotta ezt az egészet...”

– Bevezetés a kötet írásaihoz

A *Színház és Pedagógia* sorozat 6. kötete a Káva Kulturális Műhely drámatanárainak és a Krétakör színházi alkotóinak közös munkáját, az *Akadályverseny* című színházi-drámás programot mutatja be és elemzi. A program, melynek műfaját az alkotók „színházi játékként” határozzák meg, egyszerre továbbvitele a drámapedagógiai, azon belül is a színházi nevelési hagyománynak, ezen túlmenően viszont egy kísérlet a társadalmilag elkötelezett színház újszerű formáinak magyarországi megteremtésére. A 14-16 éves korosztálynak szóló játék az iskoláról, annak viszonyairól, működéséről és ellentmondásairól szól. Egy iskolai történet keretében vizsgálja a szabadság, a vezetés, a tekintély, a (politikai) közösség, a kollektív és egyéni döntések és a demokrácia kérdéseit, melyek ma Magyarországon, húsz évvel a rendszerváltás után kifejezetten aktuálisak. Az „előadás” helyszíne maga is az iskola: a két órás játék a résztvevő diákok osztálytermében, iskolájuk folyosóin, közösségi helyegekben és igazgatói irodájában folyik.

A foglalkozás

A történet egy fiktív iskolában játszódik, melynek tanári karát a színészdrámatanárok alakítják. A történetben a részt vevő osztály tanulói is rögtön szerepet kapnak: ők játsszák a fiktív iskola fiktív osztályát. A történet szerint ez az osztály egy sikeres pályázaton azt a lehetőséget nyeri, hogy az iskola egy központi falára képet festhet a szabadság témájában. A játék a kép közös megtervezése, illetve az ennek során kialakuló nehézségek és konfliktushelyzetek kezelése körül forog. A konfliktus abból adódik, hogy a projektet vezető két tanár teljesen különbözően értelmezi a feladatot, más-más jelentőséget tulajdonítanak neki, és eltérően gondolkoznak megvalósításának módjáról is. A kiéleződő konfliktus, és az igazgató hibás lépései miatt egyikük végül ott hagyja az iskolát. A következő lépésben a pályázat kiírója is visszavonja a pályázatot.

A játék során tehát a résztvevők egy „szabadság projekt” megvalósításán dolgoznak. A szabadság közös megfestése iskolai keretek között zajlik, a projektet és saját szerepüket is különbözően értelmező tanárok vezetésével. A diákoknak, hogy megvalósíthassák a szabadságról szóló festményüket, folyamatosan egyeztetniük kell egymással és a tanárokkal, önálló és csoportos döntéseket kell hozniuk, illetve fel kell vállalniuk és képviselniük kell ezeket a döntéseket, sőt szembesülniük kell közös döntéseik következményeivel. A kérdés az, hogy a konfliktusok és a viták, a hosszadalmas egyezkedések, a meghozott áldozatok eltántorítják-e őket, vagy továbbra is kiállnak a szabadság-kép megfestésének szándéka mellett? Illetve hogy milyen dinamikáknak nyit teret az egyes közösségekben a szabadságról szóló kép megvalósításának víziója? Hogyan reagál a közösség az autoriter vezetési módszerek megjelenésére, illetve mit tud kezdeni a liberálisabb tanári hozzáállás teremtette önállósággal? Ezekre a kérdésekre minden osztály megadta a maga, a játékban kifejezett választát.

Társadalomkutatóként az érdekelt minket, hogy mit jelentenek ezek a válaszok: milyen tapasztalatokat fogalmaznak meg a diákok a dráma médiumán keresztül az iskoláról, mint számukra alapvető társadalmi intézményről? A tananyag konkrét tartalmán túl milyen viszonyokat, működéseket és jelentéseket tapasztalnak és sajátítanak el az iskolában töltött mindennapjaik során? Hogyan reprodukálják ezeket a jelentéseket egy olyan folyamatban, ahol éppen tapasztalataikra hagyatkozva kellene önálló döntéseket hozni egy számukra fontossá váló projekttel kapcsolatban?

A játék kihívása, hogy ellentmondásos (pedagógiai) keretek és módszerek között kell megvalósítani egy közösen megélhető szabadság-projektet. Ez a kihívás arra készíti a résztvevőket, hogy megfogalmazzák és reflektálják az egyébként magától értetődőnek tűnő iskolai viszonyokat: rákérdézzenek például saját (diák) pozíciójukra és azokra a cselekvési lehetőségekre, amelyek ebben a pozícióban számukra elérhetőek. De a játék nem csak az iskolai rend jelentéseinek megfogalmazására készíti a résztvevőket. Ennyiben a program a kutatók számára sem csupán egy speciális reprezentációs formája egy-egy intézmény belső jelentéseinek. A játék során a diákok megfogalmazzák saját önálló viszonyaikat az intézményhez, a közösséghez, a vezetőkhöz és a különböző vezetési stratégiákhoz, ezáltal nem pusztán leírják ezeket a viszonyokat, hanem azonnal azok aktív szereplőivé is válnak. Miközben a szabadság képének létrehozásán dolgoznak, a diákok szembesülnek az intézményen belüli ellent-

mondásokkal, az egyeztetés és a kollektív döntéshozatal nehézségeivel, az autoriter vezetés, illetve a vezető hiányának csapdáival, az önállóság felelősségével. A folyamatban rádöbbenhetnek, hogy a demokratikus iskola megteremtése nem „gyerekjáték”. A szabadság pedig, ha nem csak privát életerzésnek (nyári szünet, tengerpart, repülés), vagy nem csak szimbólumok (lyukas zászló, madár, szabadság szobor) felfestésének fogják fel, egy közös, felelősségteli feladat, embert próbáló projekt.

A program keretei

A program 2009/2010-ben összesen 12 alkalommal valósult meg, 3 vidéki és 9 fővárosi iskolában. A programban való részvétel az iskolák számára térítésmentes volt (megvalósítását a szervezetek pályázati forrásokból finanszírozták¹). A részt vevő intézmények nagy részét korábbi drámás vagy kutatási tapasztalatok alapján mi magunk (a kutatók javaslatait figyelembe véve a Káva programvezetője) választottuk ki, és kerestük meg, felajánlva a lehetőséget a programban való részvételre. Igyekeztünk egymástól nagyon különböző iskolákat választani (fővárosi és vidéki intézményeket, egyházi iskolát, „híresen” liberális szemléletű iskolát, összevont óriás-intézményeket és kis-iskolákat, belvárosi és marginális iskolát, nagy múltú, patinás intézményt és frissen induló középiskolát). A 12-ből 7 alkalommal filmfelvétel is készült a játékról, kutatás szintén 7 helyszínen zajlott. A programról Németh Gábor és Takács Mária rendezésében dokumentumfilm is készült, amely három budapesti iskolában mutatja be a színházi játék alakulását.

Maga a program négy részből állt: (1.) egy kb. 45-60 perces interjúból az osztályfőnökkel vagy azzal a pedagógussal, aki az osztályt a foglalkozásra ajánlta; (2.) egy bevezető drámafoglalkozásból, hogy a diákok elsajátítsanak a játékhoz szükséges néhány alapvető technikát (drámás szabályokat, szerepbe lépést stb.), és megismerjék a játékban résztvevő színészeket és drámatanárokat; (3.) magából a színházi játékból; illetve (4.) egy strukturált programértékelő beszélgetésből, amit a drámatanárok tartottak a résztvevő osztálynak.

A program három különböző kutatási projektbe is bekerült, amelyek mind a résztvevő megfigyelés kutatómódszerrel dolgoztak, viszont

---

¹ Az Akadályverseny programot az OKM (jelenleg NEFMI) és a Fővárosi Önkormányzat támogatta.

egymástól különböző kérdésfeltevések mentén vizsgálták a programot. Az *Akadályverseny* e kérdésfeltevések mindegyike számára olyan példaként, modellként szolgál, amely vizsgálatával a társadalomtudomány fontos, egyéb kutatási módszerekkel láthatatlan tudáshoz juthat, elsősorban az iskola hétköznapi működésével, személyközi és hatalmi viszonyaival kapcsolatban.

A kutatások

Az Akadályverseny és a demokratikus állampolgárságra nevelés:

Szabó Veronika koordinátorként dolgozott egy, a dráma lisszaboni kulcskompetenciákra gyakorolt hatását vizsgáló európai szintű kutatásban (DICE – Drama Improves Lisbon Key Competences in Education²), szociológia szakdolgozatában³ pedig e kutatás egyik aspektusával foglalkozott. Kutatása kifejezetten az Akadályverseny programot vizsgálta, és arra kereste a választ, hogy a színházi nevelés mennyiben és hogyan járulhat hozzá a demokratikus állampolgárságra neveléshez az iskolában.

Az Akadályverseny, mint az iskola jelentéseit mozgásba hozó performansz:

Horváth Kata évek óta folytat társadalomtudományi kutatásokat a Káva Kulturális Műhely különböző programjai kapcsán.⁴ Ezek a kutatások a kritikai etnográfia, a performance-studies, a részvételi akciókutatás szemléletét és módszertanát követik. Az *Akadályverseny*ről szóló kutatás ebbe az alkalmazott kutatási programba illeszkedik, és e program kapcsán kifejezetten iskola és tekintély problémájával foglalkozik.

Mit tesz láthatóvá egy dráma-program az iskoláról, mint intézményről?

Oblath Márton oktatásszociológiával és oktatásantropológiával foglalkozik. Elsősorban az érdeklí, hogy a nagy szervezeti átalakulások milyen lokális viszonyokon keresztül valósulnak meg. Egy városi oktatási rendszerek átalakulását vizsgáló szervezetszociológiai terepmunka során,

² Vö.: www.dramanetwork.eu

³ Demokráciára nevelés színházzal Magyarországon. Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem, 2010.

⁴ Kutatások készültek: a *Hinta* című színházi nevelési foglalkozás kapcsán, a kortárs csoporton belüli erőszakról és az áldozattá válás iskolai jelenségéről (lásd Színház és Pedagógia 3.); a hátrányos helyzet és a cigányság tapasztalatainak drámás megjelenítéséről és átfogalmazási lehetőségeiről (lásd Színház és Pedagógia 5.); illetve részvételi akciókutatás kapcsolódott a Káva és a Krétakör falusi társadalmi színházi akciójához (www.ujnezo.hu).

amelynek az MTA Közgazdaságtudományi Intézete adott otthont, a kutatók úgy gondolták, hogy érdemes lehet az *Akadályverseny* néhány átalakuló általános iskola nyolcadik osztályaiban is „próbára tenni”. A kutatók olyan intézményeket javasoltak a drámaprogram helyszínéül, ahol jelentős pedagógiai és intézményi változások történtek az elmúlt években, azonban a bevett módszertani eszközökkel keveset tudhatunk arról, hogy az iskolai autonómia és kontroll viszonyait miként értelmezik, s a köröttük zajló változásokkal kapcsolatban milyen tapasztalatokra tesznek szert a tanulók.

A kötet írásai

A kötetben szereplő szövegeket összeköti, hogy az *Akadályverseny* című programról szólnak, ugyanakkor mind műfajuk, mind kérdésfeltevéseik tekintetében igen heterogének. A három, társadalomtudományi tanulmány mellett, a kötetben helyet kapott a program foglalkozás-vázlata, illetve a program kitalálóival és vezetőivel, Schilling Árpáddal és Takács Gáborral készített interjú.

A programvázlat közlését több okból is fontosnak tartjuk. Egyrészt a drámapedagógus és a dráma különböző alkalmazott formái iránt érdeklődő olvasóközönséget érdekelhetik és inspirálhatják a konkrét drámapedagógiai folyamat részletei, illetve a használt drámás formák és eszközök. A program ugyanis mind formai, mind ideológiai értelemben a színházi nevelés továbbgondolásának tekinthető. Másrészt a programvázlat a későbbi társadalomtudományos értelmezések háttéréül is szolgálhat, amennyiben a forgatókönyv és a drámás technikák egyszerre keretei és inspirálói annak a tanulói aktivitásnak, amelyre a későbbi kutatási kérdések vonatkoznak. A foglalkozás-vázlat továbbá megmutatja, hogy milyen szemlélettel és módszerekkel dolgoznak a program alkotói, milyen „forgatókönyvvel” lépnek be az osztályokba.

A kötetben szereplő interjú megjelentetését ugyanezek a megfontolások motiválták: vagyis hogy nyilvánossá tegyük az alkotóknak a program tervezése és megvalósítása során szerzett tapasztalatait, saját munkájukkal kapcsolatos értelmezéseiket. Itt merültek fel a projekttel kapcsolatos műfaji kérdések is, történetesen, hogy az *Akadályverseny* mennyiben tekinthető újszerű színházi előadásnak, mennyiben a színházi nevelés továbbgondolásának, és mennyiben kísérletnek a társadalomilag elkötelezett részvételi színház hazai megteremtésére?

A kötet három társadalomtudományi tanulmánya az említett kutatási projektekből született. A három kutatási megközelítés számára az

Akadályverseny különböző relevanciával bír: az oktatáskutatás például speciális pedagógiai gyakorlatként vizsgálja, és elsősorban hatására kérdez rá. Az osztálytermi etnográfia perspektívájából az iskolai jelentések reprezentációjának egy sajátos módja. A szervezetkutatás felől az intézmény értelmezésének alternatív lehetősége. A kritikai megközelítés az iskolai jelentések, hatalmi ideológiák és viszonyok leleplezésének hatékony eszközeként értelmezi. A részvételi kutatás pedig a kritikai kimozdítás lehetőségét látja benne. Az *Akadályverseny* tehát egyszerre a kutatás tárgya, a kutatás módszere, sőt a kutatás modellje is.

Szabó Veronika tanulmánya a demokratikus állampolgárságra nevelés kérdéskörét járja körül, és ennek kapcsán vizsgálja az *Akadályverseny* programot.

Horváth Kata egy budapesti egyházi középiskola és egy „híresen liberális szellemiségű” gimnázium egy-egy osztályának esetét elemzi a kritikai etnográfia szemléletével és módszerével. Az *Akadályverseny* olyan kutatás módszertani lehetőségként fogja fel, amely a tanulók perspektívájából teszi láthatóvá és reflektálhatóvá iskola és tekintély problematikus viszonyát. A két osztály példáján azt vizsgálja, hogy a rendszerváltás után húsz évvel Magyarországon az Iskola szükségszerűen problematikus tekintélye és ebből adódó ellentmondásossága milyen működéseknek, az autoritás milyen formáinak nyit teret két különböző intézményben.

Oblath Márton egy városi oktatási rendszereket összehasonlító iskolakutatás részeként vizsgálja meg, hogy mit tehet hozzá a drámapedagógiai foglalkozás az iskolai viszonyok szociológiai értelmezéséhez. Az *Akadályverseny* című program megmutatja mindazt, ami az interjúkon alapuló szervezetkutatás számára nehezen hozzáférhető: az iskola átalakulásának tanulói értelmezéseit.

Az *Akadályverseny* sok szempontból és sok terület felől újító kezdeményezésnek számít. Bemutatását sorozatunk 6. kötetében azonban mégsem azért tartjuk fontosnak, hogy egy egyszeri megismételhetetlen akciónak írásos emléke legyen, hanem mert bízunk abban, hogy a jól működő kezdeményezések modellé válhatnak, vagy legalább inspirálhatják hasonló programok létrehozását.

Az *Akadályverseny* felhívja a figyelmet a színház és a dráma társadalmi szerepére: a drámában rejlő potenciálra egy fiatal demokrácia önreflexiójának megteremtésében.

Horváth Kata